

فصل اول

نگاهی اجمالی به

عطار و منطق الطیر

باخ و جاناناتان مرغ دریایی

فصل دوم

بررسی و معرفی مفهوم

نماد (رمز)

فصل سوم

معرفی

انسان کامل

از دیدگاه ادیان و مکاتب، فلاسفه و عرفا

و عطار

فصل چہارم

مقایسہ

مفہیم عرفانی

دو کتاب

پیوست

دانشگاه پیام نور

مرکز تهران

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

بررسی و مقایسه مفاهیم عرفانی (با تأکید بر انسان کامل)

منطق الطیر عطار با جانانان مرغ دریایی ریچارد باخ

استاد راهنما:

دکتر فاطمه کوپا

استاد مشاور:

دکتر نرگس محمدی بدر

نگارش:

صالحه غضنفری مقدم

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات فارسی

مهرماه ۸۹

Payame Noor University
Of Tehran
Department
Persian Language and Literature

Analysis and comparison mystical concepts (with emphasis on perfect man) in
Jonathan Livingston Seagull of Richard Bach and Manteq al-tayr of Attar

Supervisor:

Dr. F.Kupa

Advisor:

Dr. N.Mohammadi Badr

By:

Salehe Ghazanfari Moghaddam

Submitted in Partial Fulfillment of the requirements for the Degree of M.Sc
In
Persian Language and Literature

Oct. 2010

فهرست منابع:

- ۱ - آشتیانی، جلال الدین، ۱۳۷۲، شرح مقدمه قیصری بر فصوص، چاپ سوم، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۲ - احمدی، ویدا، ۱۳۸۵، رویا بینان بیدار، چاپ اول، مشهد: انتشارات سنبله.
- ۳ - استیور، دان.آر، ۱۳۸۰، فلسفه زبان دینی (ترجمه حسین نوروزی)، چاپ اول، تبریز: مؤسسه تحقیقاتی علوم اسلامی - انسانی دانشگاه تبریز.
- ۴ - اشرف زاده، رضا، ۱۳۸۷، آتش آب سوز (مجموعه مقالات درباره عطار نیشابوری)، چاپ دوم، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- ۵ - اشرف زاده-۱، رضا، ۱۳۷۳، تجلی رمز و روایت در شعر عطار نیشابوری، چاپ اول، تهران: انتشارات اساطیر.
- ۶ - اشرف زاده-۲، رضا، ۱۳۷۳، شرح گزیده منطق الطیر، چاپ اول، تهران: انتشارات اساطیر.
- ۷ - اشرف زاده، رضا، ۱۳۷۴، مقاله تازیانه اهل سلوک، مجله کیهان فرهنگی، سال دوازدهم، فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۴.
- ۸ - افلاطون، ۱۳۶۰، جمهور (ترجمه: روحانی، فؤاد)، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- ۹ - باخ، ریچارد، ۱۳۷۶، اوهام (ترجمه سپیده عندلیب)، چاپ دوم، تهران: انتشارات نیلوفر.
- ۱۰ - باخ، ریچارد، ۱۳۶۲، پرنده ای به نام آذرباد (ترجمه سودابه پرتویی)، چاپ چهارم، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- ۱۱ - باخ، ریچارد، ۱۳۸۷، جانانان مرغ دریایی (ترجمه لادن جهانسوز)، چاپ سیزدهم، تهران: انتشارات بهجت.
- ۱۲ - باخ، ریچارد، ۱۳۸۶، جونانان مرغ دریایی (ترجمه هرمز ریاحی، فرشته مولوی)، چاپ هفتم، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- ۱۳ - باخ، ریچارد، ۱۳۸۵، هدیه پرواز (ترجمه فرنوش گیوه کی)، چاپ اول، تهران: انتشارات دارینوش.
- ۱۴ - باخ، ریچارد، ۱۳۸۸، یادداشت های مرد فرزانه (ترجمه لیلا هدایت پور)، چاپ ششم، تهران: نشر مثلث.
- ۱۵ - باشلار، گاستون، ۱۳۶۴، روانکاوی آتش (ترجمه جلال ستاری)، چاپ اول، تهران: نشر توس.

- ۱۶ پرتویی، ابوالقاسم، ۱۳۸۰، مقاله تصورات استعلایی و نمادهای عروج، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱، ۲، سال سی و چهارم، بهار و تابستان ۱۳۸۰.
- ۱۷ پورنامداریان، تقی، ۱۳۶۷، رمز و داستان های رمزی در ادب فارسی، چاپ دوم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۱۸ جابز، گرتروود، ۱۳۷۰، سمبل ها (ترجمه محمدرضا بقاپور)، چاپ اول، ناشر: مترجم.
- ۱۹ جامی، نورالدین عبد الرحمن، ۱۳۷۰، نفحات الانس من حضرات القدس (مقدمه و تصحیح محمود عابدی)، چاپ اول، تهران: انتشارات اطلاعات.
- ۲۰ جعفری، علی اکبر، ۱۳۴۶، پیام زرتشت، چاپ سوم، تهران: سازمان زنان زرتشتی.
- ۲۱ جوادی آملی، عبد الله، ۱۳۷۳، تفسیر موضوعی قرآن، جلد هفتم، چاپ اول، مرکز نشر فرهنگی رجاء.
- ۲۲ چاندرا چاترجی، ساتیش - موهان داتا، دریندا، ۱۳۸۴، معرفی مکتب های فلسفی هند (ترجمه فرناز ناظرزاده کرمانی)، چاپ اول، قم: مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب.
- ۲۳ حافظ شیرازی، شمس الدین محمد، ۱۳۷۸، دیوان اشعار (تصحیح: محمد قزوینی، قاسم غنی)، چاپ شانزدهم، تهران: نشر طلوع.
- ۲۴ حبیبی، عبد الحی، ۱۳۴۳، نگاهی به سلامان و آپسال جامی (تعلیق و شرح: محمد اسماعیل مبلغ)، افغانستان: نشر انجمن جامی.
- ۲۵ حجازی، بهجت السادات، ۱۳۸۳، انسان کامل در نگاه عطار، چاپ اول، مشهد: نشر ایوار.
- ۲۶ حجازی، بهجت السادات، ۱۳۷۶، سیمای انسان کامل در آثار عطار نیشابوری، دانشگاه فردوسی مشهد، پایان نامه کارشناسی ارشد.
- ۲۷ حجازی، بهجت السادات، ۱۳۸۹، طیبیان جان، چاپ اول، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- ۲۸ حسن زاده آملی، حسن، ۱۳۶۵، انسان کامل از دیدگاه نهج البلاغه، چاپ سوم، قم: نشر سلمان فارسی.
- ۲۹ حکمت، علی اصغر، ۱۳۷۰، نه گفتار در تاریخ ادیان، چاپ اول، شیراز: انتشارات دانشگاه شیراز.

- ۳۰ سخاقانی شروانی، افضل الدین بدیل، ۱۳۳۸، دیوان اشعار (تصحیح: سید ضیاءالدین سجادی)، تهران: انتشارات زوآر.
- ۳۱ سخدایار، امیر مسعود، ۱۳۶۷، فرهنگ واژه های مکتب های فلسفی، مذهبی، ادبی، هنری، چاپ اول، تهران: انتشارات خورشید.
- ۳۲ سخیاطیان، قدرت الله، ۱۳۷۹، سیری در رساله الطیرها و منطق الطیرهای فیلسوفان و عارفان، چاپ اول، تهران: مؤسسه انتشارات علمی دانشگاه صنعتی شریف.
- ۳۳ دادور، ابوالقاسم- منصور، الهام، ۱۳۸۵، درآمدی بر اسطوره ها و نمادهای ایران و هند در عهد باستان، تهران: انتشارات کلهر، دانشگاه الزهرا.
- ۳۴ دشتی، محمد، ۱۳۸۰، ترجمه نهج البلاغه، چاپ چهارم، قم: مؤسسه انتشاراتی حضور.
- ۳۵ دهخدا، علی اکبر، ۱۳۸۵، فرهنگ لغت متوسط (زیر نظر: سید جعفر شهیدی)، چاپ اول، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ۳۶ رازی، نجم الدین، ۱۳۶۲، رساله الطیور نجم الدین رازی (تصحیح و مقدمه: محمد امین ریاحی)، تهران: انتشارات توس.
- ۳۷ ریتز، هلموت، ۱۳۷۴، دریای جان (ترجمه: عباس زریاب خویی، مهرآفاق بایرودی)، جلد اول، چاپ اول، تهران: انتشارات بین المللی الهدی.
- ۳۸ زرین کوب، عبدالحسین، ۱۳۷۳، با کاروان حله، چاپ هشتم، تهران: انتشارات علمی.
- ۳۹ زرین کوب، عبدالحسین، ۱۳۷۸، صدای بال سیمرغ، چاپ اول، تهران: انتشارات سخن.
- ۴۰ زرین کوب، عبدالحسین، ۱۳۵۱، یادداشت ها و اندیشه ها، چاپ اول، تهران: کتابخانه طهوری.
- ۴۱ زمانی، کریم، ۱۳۸۷، شرح جامع مثنوی معنوی، دفتر دوم و ششم، تهران: انتشارات اطلاعات.
- ۴۲ ژکس، ۱۳۶۲، فلسفه اخلاق (ترجمه: ابوالقاسم پورحسینی)، چاپ دوم، تهران: انتشارات امیر کبیر.
- ۴۳ سمتاری، جلال، ۱۳۷۴، اسطوره و رمز (مجموعه مقالات)، چاپ اول، تهران: انتشارات سروش.
- ۴۴ سمتاری، جلال، ۱۳۷۶، رمز اندیشی و هنر قدسی، تهران: نشر مرکز.
- ۴۵ سمتاری، جلال، ۱۳۶۶، رمز و مثل در روانکاوی، چاپ اول، تهران: انتشارات توس.

- ۴۶ - شجاعی، محمد، ۱۳۶۲، **انسان و خلافت الهی**، چاپ اول، تهران: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا.
- ۴۷ - شفیعی کدکنی، محمد رضا، ۱۳۷۶، **تازیانه های سلوک**، چاپ دوم، تهران: مؤسسه انتشارات آگاه.
- ۴۸ - شمیسا، سیروس، ۱۳۸۶، **بیان**، ویرایش سوم، چاپ دوم، تهران: نشر میترا.
- ۴۹ - طوسی، نصیر الدین، ۱۳۵۶، **اخلاق ناصری** (تصحیح: مجتبی مینوی)، چاپ اول، تهران: چاپخانه زر.
- ۵۰ - عبد الباقی، محمد فؤاد، ۱۳۸۶، **المعجم المفهرس**، تهران، انتشارات اندیشه اسلامی.
- ۵۱ - عطار نیشابوری، فرید الدین محمد، ۱۳۵۹، **الهی نامه** (تصحیح: روحانی، فؤاد)، چاپ سوم، تهران: انتشارات زوار.
- ۵۲ - عطار نیشابوری، فرید الدین محمد، ۱۳۷۴، **دیوان اشعار** (تصحیح: تقی تفضلی)، چاپ هشتم، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.
- ۵۳ - عطار نیشابوری، فرید الدین محمد، ۱۳۸۷، **منطق الطیر** (مقدمه و تصحیح: محمد رضا شفیعی کدکنی)، ویرایش دوم، چاپ چهارم، تهران: انتشارات سخن.
- ۵۴ - عطار نیشابوری، فرید الدین محمد، ۱۳۶۳، **منطق الطیر** (مقدمه و تصحیح: محمد جواد مشکور)، تهران: انتشارات الهام.
- ۵۵ - عین القضات همدانی، عبد الله بن محمد، ۱۹۶۶م، **نامه های عین القضات** (تصحیح: عقیف عسیران، علی نقی منزوی)، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- ۵۶ - فارابی، ابونصر محمد، ۱۳۷۹، **سیاست مدینه** (ترجمه و تحشیه: سید جعفر سجادی)، چاپ سوم، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۵۷ - فاضلی، قادر، ۱۳۷۴، **اندیشه عطار**، چاپ اول، تهران: انتشارات طلایه.
- ۵۸ - فروزانفر، بدیع الزمان، ۱۳۳۶، **احادیث مثنوی**، چاپ چهارم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۵۹ - فروزانفر، بدیع الزمان، ۱۳۳۹، **شرح احوال و آثار عطار نیشابوری**، چاپ اول، تهران: انتشارات انجمن آثار ملی.
- ۶۰ - فروزانفر، بدیع الزمان، ۱۳۵۳، **شرح احوال و نقد و تحلیل آثار شیخ فریدالدین محمد عطار نیشابوری**، چاپ دوم، تهران: انتشارات کتابفروشی دهخدا.

- ۶۱ فروغی، محمد علی، ۱۳۱۷، سیر حکمت در اروپا، جلد اول، چاپ اول، تهران: کتابفروشی زوآر.
- ۶۲ فولادوند، محمد مهدی، ۱۳۸۴، ترجمه قرآن کویم، چاپ پنجم، قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- ۶۳ فهیم کرمانی، مرتضی، ۱۳۸۶، ترجمه انجیل برنابا (مقدمه: سید محمود طالقانی)، چاپ اول، قم: انتشارات صحیفه خرد.
- ۶۴ قاضی، نعمت الله، ۱۳۴۶، به سوی سیمرخ، چاپ دوم، انتشارات پیروز.
- ۶۵ کاشانی، عبد الرزاق، ۱۳۷۲، فرهنگ اصطلاحات عرفان و تصوف (ترجمه: محمد خواجهویی)، چاپ اول، تهران: انتشارات مولا.
- ۶۶ گوستاو یونگ، کارل، ۱۳۸۳، انسان و سمبل هایش (ترجمه: محمود سلطانیه)، چاپ چهارم، تهران: انتشارات جامی.
- ۶۷ لاهیجی، شمس الدین محمد، ۱۳۳۷، شرح گلشن راز، چاپ اول، تهران: انتشارات کتابفروشی محمودی.
- ۶۸ مجاهد، احمد، ۱۳۸۵، مجموعه آثار فارسی احمد غزالی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۶۹ محمود غراب، محمود، ۱۳۸۶، انسان کامل محی الدین ابن عربی (ترجمه: گل بابا سعیدی)، چاپ اول، تهران: نشر جامی.
- ۷۰ مسعود، جبران، ۱۳۸۶، فرهنگ الفبایی عربی - فارسی الرائد (ترجمه: رضا انزابی نژاد)، چاپ پنجم، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- ۷۱ مصطفوی، علی اصغر، ۱۳۶۱، سوشیانت یا سیر اندیشه ایرانیان درباره موعود آخرالزمان، چاپ اول، تهران: چاپخانه ندا.
- ۷۲ معین، محمد، ۱۳۷۹، فرهنگ لغت فارسی، جلد سوم، چاپ شانزدهم، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۷۳ مکارم، محسن، ۱۳۷۷، مدینه فاضله در موقن اسلامی، چاپ اول، قم: مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی.
- ۷۴ مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۸۷، تفسیر نمونه، جلد هشتم و جلد بیست و پنجم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

- ۷۵ - موسوی، ولی الله، ۱۳۷۳، **سیمای انسان آرمانی** از دیدگاه افلاطون، نیچه، مارکسیسم، اگزیتانسیالیسم و اسلام، چاپ اول، انتشارات جهاد دانشگاهی گیلان.
- ۷۶ - موسوی الخمینی، روح الله، ۱۳۷۳، **شرح چهل حدیث**، چاپ چهارم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- ۷۷ - خسفی، عزیز الدین، ۱۳۷۷، **مجموعه رسایل مشهور به الانسان الكامل** (تصحیح: ماریژان موله، مقدمه: هانری کوربن، ترجمه: ضیاءالدین دهشیری)، تهران: کتابخانه طهوری، انجمن ایران شناسی فرانسه در تهران.
- ۷۸ - نصری، عبدالله، ۱۳۷۶، **سیمای انسان کامل از دیدگاه مکاتب**، چاپ چهارم، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- ۷۹ - خوری، ملاعلی، ۱۳۶۳، **ترجمه مفاتیح الغیب** (محمد خواجوی)، چاپ اول، تهران: انتشارات مولا.
- ۸۰ - هاتف اصفهانی، احمد، ۱۳۷۱، **دیوان اشعار** (تصحیح: محمود شاهرخی، علی دوست، محمد)، چاپ اول، تهران: انتشارات مشکوة.
- ۸۱ - هال، جیمز، ۱۳۸۰، **فرهنگ نگاره ای نمادها در هنر شرق و غرب** (ترجمه: رقیه بهزادی)، تهران: فرهنگ معاصر.
- ۸۲ - هسه، هرمان، ۱۳۷۶، **سیدارتا** (ترجمه: امیر فریدون گرگانی)، چاپ سوم، تهران: انتشارات فردوس.
- ۸۳ - هیأت تحریریه، ۱۳۶۱، **انسان کامل از دیدگاه بودا، یوگا، بهاکتی** (هند باستان)، تهران: مؤسسه مکاتباتی اسلام شناسی.
- ۸۴ - یاحقی، محمد جعفر، ۱۳۸۶، **فرهنگ اساطیر و داستاواره ها در ادب فارسی**، تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.

85-[http://en.wikipedia.org/wiki/Jonathan_Livingston_Seagull/28 August 2009](http://en.wikipedia.org/wiki/Jonathan_Livingston_Seagull/28_August_2009)

86-[http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Bach/March 200](http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Bach/March_200)

87- [http://fa.wikipedia.org/March 2009](http://fa.wikipedia.org/March_2009)

88-[http://lib.ru/RBACH/seagull.TXT/23 Oct 2005](http://lib.ru/RBACH/seagull.TXT/23_Oct_2005)

89-[www.Amazon.com/Soul Flight: An Interview with Richard Bach](http://www.Amazon.com/Soul_Flight:_An_Interview_with_Richard_Bach)

90-[www.college_crier.mht/May 2009/Volume 8/Number 1](http://www.college_crier.mht/May_2009/Volume_8/Number_1)

فهرست مطالب:

- ۱-۳ - مقدمه
- ۴-۳۰ - فصل اول: نگاهی اجمالی به عطار و منطق الطیر، باخ و جانانان مرغ دریایی
- ۵-۱-۱: عطار
- ۵-۱-۱-۱: آثار عطار
- ۶-۱-۱: عرفان عطار
- ۷-۱-۱: مذهب عطار
- ۹-۱-۱: ویژگی های شعر عطار
- ۱۱-۲-۱: منطق الطیر
- ۱۱-۲-۱: پیشینه منطق الطیر
- ۱۴-۱-۲-۱: رساله الطیر ابن سینا
- ۱۵-۲-۱-۲: رساله الطیر سهروردی
- ۱۶-۲-۱-۳: رساله الطیر غزالی
- ۱۷-۲-۱-۴: رساله الطیور نجم الدین رازی
- ۱۸-۲-۲-۱: پیرامون منطق الطیر
- ۲۰-۳-۱: باخ
- ۲۱-۳-۱: جهان بینی باخ
- ۲۴-۳-۲: آثار باخ

- ۴-۱: جانانان مرغ دریایی ----- ۲۶
- ۱-۴-۱: خلاصه ای از داستان این کتاب ----- ۲۶
- ۱-۴-۲: برخی نقد و نظرها درباره این کتاب ----- ۲۷
- پی نوشت فصل اول ----- ۲۹
- فصل دوم: بررسی و معرفی مفهوم نماد (رمز) ----- ۳۲-۴۹
- ۱-۲: تعریف رمز ----- ۳۲
- ۱-۲-۱: رمز از دیدگاه روان شناسی ----- ۳۴
- ۱-۲-۱-۱: نمادهای طبیعی ----- ۳۵
- ۱-۲-۱-۲: نمادهای فرهنگی ----- ۳۶
- ۱-۲-۱-۳: نمادهای تعالی ----- ۳۶
- ۱-۲-۲: رمز از دیدگاه علم بیان ----- ۳۷
- ۱-۲-۱-۲: مجاز و رمز ----- ۳۷
- ۱-۲-۲-۱: فابل و تمثیل رمزی ----- ۳۸
- ۱-۲-۲-۳: اثر سمبلیک و اثر تمثیلی ----- ۳۹
- ۲-۲: دلایل استفاده از رمز ----- ۳۹
- ۱-۲-۲: دلایل سیاسی ----- ۴۰
- ۲-۲-۲: دلایل عرفانی ----- ۴۰
- ۳-۲: چگونگی ادراک رمز ----- ۴۲
- ۱-۳-۲: ضرورت آشنایی با خالق اثر ----- ۴۳

- ۲-۳-۲: ضرورت خودشناسی ----- ۴۴
- ۲-۴: بررسی و معرفی نماد پرنده ----- ۴۵
- ۲-۴-۱: نماد پرنده به صورت عام ----- ۴۵
- ۲-۴-۲: نماد سیمرغ به صورت خاص ----- ۴۷
- فصل سوم: معرفی انسان کامل از دیدگاه ادیان، مکاتب، فلاسفه، عرفا و عطار ----- ۵۱-۸۵
- ۳-۱: انسان کامل از دیدگاه ادیان ----- ۵۱
- ۳-۱-۱: دیدگاه بودا ----- ۵۲
- ۳-۱-۲: دیدگاه یوگا ----- ۵۳
- ۳-۱-۳: دیدگاه زرتشت ----- ۵۴
- ۳-۱-۴: دیدگاه مسیحیت ----- ۵۶
- ۳-۱-۵: دیدگاه اسلام ----- ۵۷
- ۲-۳: انسان کامل از دیدگاه فلاسفه و عرفا ----- ۶۰
- ۳-۲-۱: دیدگاه فلاسفه ----- ۶۱
- ۳-۲-۲: دیدگاه عرفا ----- ۶۴
- ۳-۲-۲-۱: انسان کامل، آینه حق نما و جامع الاسماء ----- ۶۶
- ۳-۲-۲-۲: انسان کامل، منشاء ظهور، قطب و عامل وحدت عالم ----- ۶۹
- ۳-۲-۲-۳: انسان کامل، صاحب ولایت تکوینی و تشریحی ----- ۷۲
- ۳-۳: انسان کامل از دیدگاه عطار ----- ۷۴
- پی نوشت فصل سوم ----- ۸۴

- فصل چهارم: مقایسه مفاهیم عرفانی دو کتاب ----- ۱۲۲-۸۷

۸۷----- ۱-۴: اندیشیدن متفاوت به زندگی

۹۰----- ۲-۴: تلاش بی پایان در راه هدف

۹۱----- ۱-۲-۴: تلاش در عالم تکلیف

۹۷----- ۲-۲-۴: تلاش در عالم دیگر سو

۱۰۱----- ۳-۲-۴: تلاش در مرحله بازگشت

۱۰۷----- ۳-۴: کشف و نیل به حقیقت

۱۰۸----- ۱-۳-۴: تعریف و تفاوت دو دیدگاه از کمال و نیل به آن

۱۱۱----- ۲-۳-۴: کسب توانمندی های خاص در عالم ماده

۱۱۲----- ۳-۳-۴: کشف توانمندی ها و اسرار در عالم دیگر سو

۱۱۸----- ۴-۳-۴: بروز احساس عشق و مهرورزی و میل به بازگشت و هدایتگری

۱۲۲----- پی نوشت فصل چهارم

۱۲۳----- حاصل کلام

۱۲۴-۱۲۹----- فهرست منابع

۱۳۱-۱۴۵----- پیوست

مقدمه

کمال جویی و میل به دست یابی به حقیقت و نیل بدان نیازی فطری است که در نهاد بشریت به ودیعه نهاده شده است. انسان همواره، با هر عقیده و مسلکی و در هر دوره و زمانی که بوده است، این نیاز فطری را همچون نیاز به آب برای رفع تشنگی و غذا برای رفع گرسنگی و بلکه بسیار ضروری تر و حیاتی تر از آن ها، در خود احساس کرده و به جستجوی راهی برای رفع این نیاز و پاسخ دادن پرداخته است؛ بر این اساس همه تلاش های بشری، خواسته یا نا خواسته و درست یا نا درست، انسان را به سوی کشف آن حقیقت مطلوب و آن کمال مطلق هدایت کرده است.

پاسخ گویی به سؤالات بی شمار آدمی در دوره حیات مادی، یکی از فلسفه های نزول ادیان الهی و حتی شکل گیری ادیان بشری را روشن می کند و از این روست که بزرگترین پرسش های او را که «حقیقت چیست، کمال کدام است و راه دست یابی و نیل به آن چیست؟» پاسخ می دهد. پس از ادیان، فلاسفه و عرفا و مکاتب علمی و نظری شرق و غرب عالم نیز، هر کدام به نوعی به کاوش و جستجو پرداخته و الگویی از کمال یافتگی انسان را به تصویر کشیده اند که البته نمونه هایی از این دست، جامعیت و قاطعیت الگوی انسان برتر و کامل را ندارد.

اما چرا همه به دنبال یافتن این نمونه آرمانی از نوع انسان اند و در این تلاش، با هم به رقابت پرداخته و هر کدام نظر خود را بهترین و کامل ترین و جامع ترین عقیده در این باره می دانند و به حقیقت الگوی راستین انسان کامل کدام است؟ برای پاسخ به این سؤال، می توان گفت که «اولاً میل به کمال که در ذات آدمی نهفته است و انسان را به سوی کمال می کشاند، او را به جستجوی انسان کامل کشانده است تا در وجود او، کمال خویش را ملاحظه کند؛ ثانیاً دوری از نقص و حقارت و پرهیز از ضعف و زبونی که به گفته بعضی از روان شناسان چون آلفرد ادلر، از نیازهای اساسی آدمی است، انسان را برآن داشته تا در جستجوی وجود کاملی که خالی از نقص ها و ضعف هاست، برآید.» (نصری، ۱۳۷۶: ۴) در توضیح بیشتر این مطلب باید گفت که انسان کامل یک شخص نیست که شناخت و تمسک به او، محدودیت، توقف و ایستایی به ارمغان آورد و انسان را محبوس عشق خود کند؛ بلکه او یک جریان است متصل به بی نهایت، و سرعت حرکت رهرو را در طریق حق می افزایش دهد و انسان بی مراد و پیر، هر چند که صاحب ید و قدرت باشد، راه به سر منزل مقصود نخواهد برد و این پیام همه انبیا و عرفا و شعرا دردمند است. چنان که لسان الغیب می فرماید:

طی این مرحله بی هم‌رهی خضر مکن   ظلمات است بترس از خطر گمراهی

اما پاسخ به دومین سؤال که به حقیقت، الگوی راستین انسان کامل کدام است، مسأله ایست که مورد بحث و تنازع آراء و عقاید مختلف، از گذشته تا حال بوده و قطعاً در این مجال اندک قصد و نیز امکان معرفی چنین الگویی نیست؛ در این پژوهش صرفاً بر آنیم تا حدودی اندیشه ها و آراء نویسنده و متفکری غربی از دوران معاصر را با افکار و عقاید شاعر و عارفی مسلمان و مربوط به قرن ها پیش، در خصوص ضرورت آشنایی و جستجوی انسان کامل، مقایسه نماییم. اهدافی را که از انجام این پژوهش جستجو می کنیم به طور خلاصه، می توان چنین بیان کرد:

اول این که آیا در موضوع انسان کامل و ضرورت جستجو و نیل به آن، بین دو دیدگاه شرقی - اسلامی عطار و غربی - مسیحی باخ مشابهت و همگونی وجود دارد یا خیر؟ دیگر آن که هر کدام از این دو نویسنده، چه مراحل و آموزش هایی را برای نیل به این مقصود معرفی کرده اند. سؤال دیگری که باید بدان پاسخ گفت این است که آیا دلیل یکسانی در به کار بردن نمادهای مشترکی همچون نماد پرنده، سفر و مرگ از جانب این دو نویسنده وجود داشته است و هر دوی آن ها از به کار گیری این نمادها، معنا و مفهوم واحدی را اراده کرده اند یا خیر؟ و نهایتاً این که آیا می توان چنین نتیجه گرفت که با توجه به تقدم زمانی عطار، باخ در اثر سمبلیک خود به طور مستقیم یا ضمنی از او الهام پذیرفته است؟

نکته لازم به ذکر این است که هدف ما از این گونه مقایسه - که تأکید بر کشف و بیان شباهت های فکری و فرهنگی دو اندیشه متفاوت از دو فرهنگ متفاوت است - در حقیقت کشف دوباره نفس واحدی است که هر کدام از افراد عالم با هر عقیده و هر تفکری، شاخه ای منشعب از آن ریشه است که: «خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ» / شما را از «نفس واحدی» آفرید. (نساء/1) و بسیاری مفاهیم و نمادهایی که می شناسیم و به کار می بریم، ریشه در همان نفس واحد دارد که از آن به «فطرت» یاد می کنیم؛ و این فطرت واحد همه انسان هاست که از شرق تا غرب عالم یک حرف می زند و یک بیان دارد و به هر زبانی که سخن بگوییم و از هر نژادی و با هر فرهنگ و مذهبی که باشیم، آن یک حرف و آن یک نحوه بیان را می شناسیم و می فهمیم و همین باعث ایجاد شباهت ها و اشتراکات در ادبیات جهان و نمادهای مشابه و یکسان در اذهان و افواه آدمیان گشته است.

برای مقایسه کتاب «جانانان مرغ دریایی» با «منطق الطیر»، پس از مراجعه به متن زبان اصلی کتاب «جانانان» و مقابل نهادن سه ترجمه فارسی از آن، نهایتاً ترجمه خانم لادن جهانسوز را که از متنی روان تر و با حفظ امانت بیشتر برخوردار بود، به عنوان مبنا انتخاب کرده و با منطق الطیر مقدمه و

تصحیح استاد شفیع کدکنی مقابل کردیم . روش تحقیق ما در این پژوهش، روش تحقیق کتابخانه ایست که البته در بسیاری موارد که منابع مکتوب در اختیار نبود، از منابع الکترونیک و شبکه جهانی اینترنت استفاده شده است.

این جستار، شامل چهار فصل است که سه فصل نخستین، موضوعات مقدماتی بحث را در بر گرفته و فصل پایانی به مبحث اصلی مقایسه دو کتاب می پردازد.

در فصل آغازین، بنا به ضرورت به معرفی مختصری از دو شخصیت مورد مطالعه - عطار و باخ- و همچنین آثار ایشان و به طور مبسوط تر دو کتاب مورد نظر - منطق الطیر و جانانان مرغ دریایی - پرداخته شده است.

در دومین فصل، با مفاهیم نماد و رمز، از دیدگاه روان شناسی و ادبیات آشنا می ش ویم و از آنجا که برخی نمادها در میان اقوام و ملل مختلف، به طور مشابه و یکسان به کار می رود و به خصوص در این دو کتاب با نماد مشترک «پرنده» مواجهیم، ریشه یابی به کار گیری نمادها از دیدگاه روان شناسان، مفید و ضروری به نظر می رسد که در این فصل به اختصار بدان پرداخته شده است.

در فصل سوم، بیشتر به موضوع اصلی نزدیک شده و با توجه به این که تأکید ما در این پژوهش بر مقایسه انسان کامل از دو دیدگاه است ، به معرفی آن از دیدگاه های مختلفی که زمینه فکری و فرهنگی و اعتقادی عطار و باخ را در بر گرفته اند، می پردازیم.

در فصل پایانی، که جان سخن و اصل پژوهش ما را شامل می شود، به مقایسه مفاهیم عرفانی دو کتاب، با تأکید بر انسان کامل پرداخته شده است؛ و همان طور که پیش از این اشاره شد، در این فصل بیشتر به جستجوی نقاط اشتراک دو فرهنگ و تأثیر گذاری و تأثیر پذیری ضمنی آن دو، توجه شده است.

و نهایتاً حاصل کلام، که بیانگر اهداف و نتایج مقایسه این دو اثر سمبلیک است.

همچنین متن زبان اصلی کتاب جانانان مرغ دریایی، به عنوان پیوست در پایان این پژوهش قرار گرفته است.

امید که انجام این پژوهش منجر به فتح باب دیگری در آشنای ی و نزدیکی ملت ها و فرهنگ ها گردد که ادبیات، زبان مشترک انسان ها و زبان آفرینش است.